

ZBIGNIEW HAUSER

ZAPOMNIANE POLSKIE REZYDENCJE NA UKRAINIE (II)

Podróżuję teraz po Kresach I Rzeczypospolitej, po terenach dawnych województw podolskiego, braclawskiego i kijowskiego, odwiedzając pałace i dwory nie uwzględnione w dziele Romana Aftanazego.

Przyłuka Stara. Pałac Zdziachowicz, pocz. XIX w.

W d a w n y m województwie kijowskim, około 40 km na południowy wschód od Żytomierza, nad rzeką Hujwą, położone jest rejonowe miasteczko Andruszówka, z dawnym pałacem Bierzyńskich (nie mylić z Andruszówką k. Pohrebyszcz, w dawnym województwie braclawskim, gdzie również przetrwał pałac, choć w gorszym stanie). Pałac, z 2. poł. XIX w., wznosił Stanisław Bierzyński, szambelan dworu rosyjskiego. W końcu XIX w. całkowicie zrusyfikowani synowie Stanisława sprzedali dobra i pałac ukraińskiemu bogaczowi Mikołajowi Tereszczence (Roman Aftanazy nie wymieniał rezydencji, które – z różnych względów – znalazły się w rękach rosyjskich). Pałac, wzniesiony w stylu francuskiego neorenesansu, jest budowlą

dwukondygnacyjną o nieregularnym planie. Dolną część elewacji frontowej zdobią pilastry. Wzdłuż kalenicy dachu biegnie żeliwna balustrada. Boczne ryzality wieńczy ścianka attykowa. Na korytarzach i w niektórych salach zachowały się dekoracje stiukowe. Po 1917 r. w pałacu kwaterował sztab konnej armii Budionnego. Z okazałego parku krajobrazowego zachowało się nieco starodrzewu. W 1994 r. w pałacu mieściła się szkoła.

W dawnym województwie braclawskim, około 30 km na południowy zachód od Winnicy i kilka kilometrów od węzłowej stacji kolejowej Żmerynka, położony jest Brahiłów, ongiś znane sanktuarium Chrystusa Nazareńskiego, do którego wizerunku pielgrzymowali pątnicy z całej Ukrainy. Znajdował się on w klasztorze trynitarzy, ufundowanym w 1744 r. przez wojewodę kijowskiego Franciszka Salezego Potockiego. I przekazany później przez rząd carski mniszkom prawosławnym.

Podczas rewolucji bolszewickiej wizerunek zaginął. W Brahiłowie, w rozległym parku, stoi dawny pałac wzniesiony w 1868 r. przez bogatego przedsiębiorcę kolejowego, K.F. von Mecka, który kupił dobra od Felicjana Jukowskiego. Wdowa po von Mecku, Nadieżda Filaretowna, była wielbicielką talentu Piotra Czajkowskiego. Wielokrotnie zapraszała do Brahiłowa (w latach 1878-1880) kompozytora, który nigdy nie miał własnego domu. Tu napisał I Suitę Orkiestrową i wiele innych utworów. W 1881 r. gościem hrabiny-melomanki był młody Claude Debussy. Dziś w pokojach zajmowanych kiedyś przez Czajkowskiego znajduje się muzeum kompozytora. Resztę pałacu zajmuje szkoła techniczna. W malowniczym parku zachowało się sporo starych drzew, m.in. lip i wiązów.

Okolo 20 km na południowy wschód od Kamieńca Podolskiego, kilka km na północ od jaru dnjestrowego, położony

Komargród. Pałac z 1. poł. XIX w.

Brahitów. Pałac von Mecka, 1868 r.

Zińków. Dwór z XIX w.

Kitajgród. Pałac Orzechowskich z 2. poł. XIX w.

jest Kitajgród, z dawnym pałacem Orzechowskich. Wzniesiony na krawędzi jaru, prawdopodobnie w XIX w., eklektyczny, na planie nieregularnym. Elewacje opilastrowane, okna półkoliste, prostokątne i okrągłe. W elewacji ogrodowej widoczne są wsporniki, pozostałe po zniszczonym tarasie. W jednej z elewacji bocznych występują narożne wieżyczki. Za czasów sowieckich w pałacu mieściła się szkoła. W 1995 r. był zaniedbany i opuszczony.

Kilka kilometrów na wschód od rejonowego miasta Tomaszpol, w dawnym województwie braclawskim, położone jest miasteczko Komargród (Komarhorod). Okoliczne dobra należały do książąt Czetwertyńskich, którzy ufundowali tu klasztor franciszkanów (dziś cerkiew prawosławna). Przetrwiał tu, otoczony ładnym parkiem krajobrazowym, dwór z 1. poł. XIX w., przebudowany w 2. poł. XIX w. w stylu willi szwajcarskiej (górna kondygnacja o konstrukcji szachulcowej). W 1996 r. w pałacu mieściła się szkoła z internatem.

10 km na wschód od rejonowego miasta Kuryłowce Murowane, w dawnym województwie podolskim (obecnie obwód winnicki), położona jest wieś Kotiuzanyi, z neorenesansowym pałacem wzniesionym wg projektu architekta O. R. Munca, dla nieznanego właściciela. Ponieważ pałac przetrwał w bardzo dobrym stanie, należy przypuszczać, że przed 1917 r. musiał znajdować się w rękach rosyjskich. Po 1945 r. mieścił się w nim dom sierot, obecnie jest tam szpital dla psychicznie chorych. Pałac dwukondygnacyjny, symetryczny w kompozycji, z attyką i centralnym ryzalitem, w którego górnej kondygnacji występuje trójprzelotowa arkadowa loggia. Okna w ozdobnych obramieniach, pod nimi stiukowe girlandy. Na fasadzie płaskorzeźby o motywach antykizujących i roślinnych. Dekoracje wnętrza (malowidła ścienne) nie zachowały się. W rozległym parku zachowały się dwa murowane mosty arkadowe – jeden trójprzelotowy i drugi jednoprzelotowy.

Około 20 km na północny wschód od Winnicy, w dawnym województwie braclawskim położona jest wieś (pierwotnie miasteczko) Przyłuka Stara. Okoliczne dobra były własnością książąt Zbaraskich, później Warszyckich i Borzęckich.

Tamtejszy pałac wznosił Aleksander Maciej Borzęcki. Później dobra nabył Władysław Zdziechowski. Jego syn Czesław, w latach 1868-1870 przebudował pałac wg projektu Karola Majewskiego. Kolejny dziedzic, Czesław Zdziechowski junior, prowadził rozrzutny tryb życia i w końcu XIX w. wyprzedał najcenniejsze przedmioty z pałacu, a na koniec także sam pałac. Ostatnim właścicielem był do 1917 r. Rosjanin, Sergiusz Meryng, który w 1906 r. ponownie przebudował pałac, wzorując się na Pałacu Maryjskim w Kijowie. Jest to budowla dwukondygnacyjna, na planie prostokąta. W fasadzie głównej występują trzy ryzality: szeroki środkowy i węższe boczne. Dolną część elewacji pokrywa boniowanie. Od frontu portyk z dwiema parami filarów połączonych ściankami z otworami arkadowymi. Taras otacza balustrada. Bogatą dekorację ma ryzalit środkowy, z czterema parami kolumn korynckich. Barokowa oprawa okien. Elewacje boczne zamyka ścianka attykowa z balustradą. W elewacji ogrodowej balkon wsparty na dwóch kolumnach. Wysoki dach czterospadowy otacza attyka z cokołami. Częściowo zachowały się wnętrza, zwłaszcza westybul ozdobiony arkadami w stylu „mauretańskim”. W przetrzebionym parku stoi murowana lodownia, z neogotyckim wystrojem zewnętrznym. W 1996 r. w pałacu mieściła się szkoła.

Około 10 km na północny wschód od rejonowego miasta Jarmolińce, w dawnym województwie podolskim, położone jest miasteczko Szarawka, z pozostałościami zespołu dworskiego Dulskich. W 1539 r. królowa Bona nadała okoliczne dobra Bernardowi Pretficzowi, staroście barskiemu i trembowelskiemu. Później, w drodze małżeństwa, dobra przeszły do Dulskich. Ignacy Dulski, stolnik latyczowski i szambelan królewski, podejmował w Szarawce w 1781 r. króla Stanisława Augusta. Dulscy utrzymali Szarawkę do 1835 r., kiedy to została sprzedana na licytacji za ich długi. Ostatnimi właścicielami byli Chelmińscy. W podworskim parku przetrwały dwie oficyny. Jedna z nich, na planie litery L, nakryta jest dachem czterospadowym. Nad gankiem widoczny jest płaskorzeźbiony herb, prawdopodobnie Przegonia

Dulskich. Park otacza ceglane ogrodzenie ze słupami. Około 10 km na północny wschód od rejonowego miasta Nowa Uszyca, w dawnym województwie podolskim, położone jest miasteczko Zamiechów, założone prawdopodobnie przez rodzinę Zamiechowskich, zamieszkałą na Podolu już w XV-XVI w. W XVIII w. miasteczko należało do Humieckich, później do Starzyńskich, Boguszów i ich spadkobierców. W pobliżu kościoła z 1820 r. znajduje się zespół dworski, wzniesiony prawdopodobnie na początku XX w. przez członków któregoś z wymienionych rodów. Dwór jest parterowy, na planie litery T, dekorowany w narożach pilastrami i obramieniami okiennymi. Od frontu portal ze schodkowym szczytem. Ryzalit w elewacji ogrodowej zwieńczony jest falistym szczytem. Obok stoją dwa inne stare budynki.

I wreszcie Zińków, wymieniany wielokrotnie na kartach historii. Miasteczko w dawnym powiecie latyczowskim województwa podolskiego, położone nad przepaścistym jarem rzeczki Uszki. Na początku XV w. król Władysław Jagiełło nadał je Piotrowi ze Sprowy Odrowążowi, podstolemu krakowskiemu, późniejszemu pierwszemu wojewodzie podolskiemu. Wzniósł on na wzgórzu zamek otoczony głębokimi fosami. W 1524 r. Turcy spalili Zińków, ale zamek się obronił. Później dobra były własnością kolejno Tarnowskich, Sieniawskich i Czartoryskich. W 1784 r. w drodze małżeństwa dobra otrzymał Ludwik książę Wirtemberski. Jego syn, generał armii rosyjskiej, mieszkał przez pewien czas w zińkowskim dworze i rozpoczął budowę nowego pałacu, wkrótce jednak sprzedał dobra skarbowi państwa. We dworze umieszczono wtedy sąd. Czy jest to ten dwór, który odnalazłem w 1996 r.? Dwór usytuowany jest daleko od kościoła, na jednym z sąsiednich wzgórz. Wzniesiony prawdopodobnie w połowie XIX w. Klasycystyczny, parterowy, murowany z cegły. W najdłuższej elewacji występuje czterokolumnowy portyk tokański. Wejście główne wiedzie przez ośmiokolumnowy portyk w jednej z krótszych elewacji. Pod okapem gzyms kostkowy. Okna półkoliste. W 1996 r. w dworze mieściła się szkoła. ■

Andruszówka. Pałac Bierzyńskich, z 2. poł. XIX w.

Kotużany. Pałac z 1910 r.

Zamiechów. Dwór z pocz. XX w.